

Nälkämaasta moderniksi kulutusyhteiskunnaksi

Visa Heinonen

Suomen muuttumisessa moderniksi kulutusyhteiskunnaksi 1900-luvulla oli roolinsa niin elinkeinoelämällä ja sen instituutioilla, julkisella vallalla sekä kansalaisjärjestöillä kuin kotitalouksilla ja yksittäisillä kansalaisillakin. Kulutusyhteiskunnan rakenteistuminen oli seurausta näiden eri toimijoiden toiminnasta.

Suomea koettelivat vaikeat nälkävuodet vielä 1860-luvulla, sotia ja poikkeusaikoja lukuun ottamatta varsinaiset nälänhädät eivät enää tuolloin juuri uhanneet väestöä enää Länsi- ja Keski-Euroopan maissa. Vuonna 1879 voimaan astunut elinkeinovapaus laukaisi kuitenkin lopullisesti liikkeelle teollisuuden ja kaupan kehityksen kiihtymisen meilläkin. Työmarkkinoiden synty ja pelinsääntöjen määrittely sekä modernien jakelukanavien kehitys ovat tapahtuneet 1900-luvulla paljolti ulkomaisia esikuvia noudattaen. Taistelu puutetta ja köyhyyttä vastaan tuotti lopulta toisen maailmansodan jälkeen hyvinvointiyhteiskunnan, jossa intressien yhteensovittaminen on toteutettu neuvottelun ja lainsäädännön kehittämisen kautta. Kehitys kohti nykyisenlaista kulutus- ja hyvinvointiyhteiskuntaa on ollut siis monien tekijöiden summa. Myös teknologian, tiedonvälityksen ja koulutuksen kehityksellä on ollut tärkeät tehtävänsä prosessissa.

"Kehitysmäa-Suomesta" talonpoikaistasavallaksi

1800-luvun alkupuolen Suomea on luonnehdittu kehitysmäa-Suomeksi. Luonnehdinta päteeikin melko hyvin. Alhainen tulotaso ja suuret tuloerot, omavaraisuuteen ja maatalouteen perustuva tuotantorakenne, maataloustuotannon vähäinen ylijäämä, heikko työn tuottavuus, pääoman niukkuus sekä suhteellisen nopea väestönlisäys luonnehtivat suuriruhtinaskuntaa vielä pitkään vuosisadan kuluessa. Toisaalta uudeksi pääkaupungiksi rakennettu Helsinki edusti keisarin toiveita Suomesta Venäjän valtakunnan mallialueena Euroopan suuntaan. Teollistumisen ja kaupunkien kehityksen vauhti kiihtyi 1800-luvun lopussa.

Vuosi 1900 ja uusi vuosisata herättivät suomalaisissa toivoa entistä paremmasta. Talouskasvu oli hyvässä vauhdissa laajenevan metsätalouden vauhdittamana. Maatalouden rakennemuutos lypsykarjatalouteen oli käynnissä. Sen myötä alettiin siirtyä omavaraisaloudesta yhä enemmän kaupalliseen tuotantoon. Kotimarkkinat integroituivat, modernit työmarkkinat syntyivät ja työväestön reaali-palkat suurenivat, vaikka elinkustannukset kasvoivat kaupungeissa nopeammin kuin maaseudulla. Kaiken kaikkiaan suomalaisen työväestön elintaso oli noussut selvästi 1800-luvun puolivälistä ensimmäiseen maailmansotaan tultaessa. Alueelliset ja toimialoitteiset erot olivat tasoittumassa.

1900-luvun alussa yli puolet kulutusmenoista käytettiin ravintoon. Ravinnon suhteellinen osuus kulutusmenoista pieneni kuitenkin vähitellen. Vastaavasti vaatteiden, asumisen ja muun kulutuksen osuus suureni. Suomalaisen talonpojan pääasiallinen ruokavalio koostui leivästä, maidosta ja perunasta. Juustoa, vihanneksia ja lihaa tai kalaa talonpoikien ateriaan kuului vähän. Enemmän niitä kuluttivat kaupunkien työläis- ja virkamiesperheet. Eri sosiaaliryhmien väliset erot olivat suuria. Kahvin ja kahvileivän nauttiminen yleistyi nopeasti vuosisadan vaihteen tienoilla. Reaali-palkkojen suureneminen alkoi näkyä vähitellen vaatteiden ja muun kulutuksen osuuden lisääntymisenä. Kotitalouskalustoa ja huonekaluja hankittiin nuukasti työläisperheisiin. Lehdistön laajentuminen oli alkanut 1880-luvulla, ja uuden vuosisadan alkuvuosikymmenellä ainakin sanomalehti tilattiin yhä useampaan kotiin.

Ensimmäinen maailmansota pysäytti kohtalaisen suotuisan kehityksen. Sodan pitkittyessä elintarvikkeita oli yhä vaikeampaa saada. Vuonna 1917 Suomessa lakkoitiin ja osoitettiin mieltä. Pian jouduttiin turvautumaan säännöstelyyn ruoansaannin turvaamiseksi. Tilanne kärjistyi loppuvuodesta. Joulukuussa annetun itsenäisyysjulistuksen jälkeen vuoden 1918 tammikuussa ajaututtiin aseelliseen selkkaukseen ja sisällissotaan. Tällaisissa poikkeusoloissa perustettiin Valtion Kotitaloustoimikunta organisoimaan toimia elintarvikepulan

helpottamiseksi. Elintarviketilanne alkoi parantua vasta vuoden 1919 puolella.

Ruokapulan kokemukset johtivat kotitalousneuvonnan voimakkaaseen aktivoitumiseen 1920-luvulla. Naisjärjestöjen kotitalousliike paikkasi toiminnallaan sotien välisenä aikana sosiaalipolitiikan puutteita. Omatoimisuutta ja kotitalousneuvontaa korostettiin. Julkinen sosiaalipolitiikka rajautui lähinnä köyhäinhoitoon, työsuojeluun sekä työsuhteen ehtojen säätelyyn. Järjestöjen organisoima kotitalousneuvonta oli tärkeä kotitalouksien modernisoitumista edistävä institutionaalinen innovaatio. Eri puolilla Suomea toimivilla kotitalousneuvojilla oli hyvin läheinen kosketus ihmisten arkeen.

Kulutusyhteiskunnan esiaste 1920- ja 1930-luvulla

Kotitalousneuvontajärjestelmä organisoitui vaiheessa, jota voidaan kutsua *kulutusyhteiskunnan esiasteeksi*. Keskustelussa kulutusyhteiskunnan määrittelystä on tuotu esiin seuraavia tekijöitä, joista useimmat tutkijat ovat melko yksimielisiä: lisääntyvä kulutus henkilöä kohti, tuotannon tehostuminen ja jakelujärjestelmien organisointi, yhteiskunnallisen työnjaon eteneminen ja sosiaalisen liikkuvuuden lisääntyminen, yhteiskuntaelämän yksilöllistyminen sekä lisääntyvä esimerkiksi muotiin ja mainontaan kytkeytyvä omistamisenhalu. Moderni kulutus pyritään erottamaan esimodernista ja korostetaan joukkokulutusta sekä kulutuksen moderneja käytäntöjä. Sanotut tekijät alkoivat vaikuttaa Suomessa täydellä teholla vasta toisen maailmansodan jälkeen, mutta ne olivat idullaan sotien välisen ajan yhteiskunnassa.

Rahatalous oli sotien välisenä aikana vasta murtautumassa lopullisesti maaseudulle. Palkkoja maksettiin pitkään vielä osittain hyödykkeinä. Maaseudun ja kaupungin ero oli muutenkin selkeä, mikä näkyi myös kulutuksessa. Esimerkiksi elintarvikkeiden kulutuksessa oli selviä eroja. Kaupungeissa syötiin juustoa, munia ja lihajalosteita enemmän kuin maaseudulla. Maaseudulla kulutettiin taas suhteellisesti enemmän jauhoja ja perunoita kuin kaupungeissa.

Sotien välisen ajan kulutuksessa alkoi vähitellen näkyä palkkatyöjärjestelmän säätelyyn perustuva työ- ja vapaa-ajan erottaminen toisistaan. Vuonna 1917 kahdeksantuntisesta työpäivästä teollisuudessa säädettiin lailla, mikä oli tuohon aikaan poikkeuksellista. Vapaa-ajan kulutuksen lisääntyminen oli selvä trendi: 1930-luvun loppuun mennessä virkistys- ja huvittelumenojen sekä liikenteen osuus kokonaiskulutuksesta oli suurentunut selvästi 1920-luvun puolivälistä. Sanoma- ja aikakauslehdistön laajentuminen jatkui. Helsingin Sanomat nousi 1920-luvun lopulla levikiltään suurimmaksi sanomalehdeksi. Aikakauslehdistä Suomen Kuvalehti ja Kotiliesi kehittivät johtaviksi yleisölehdiksi. Populaarikulttuurin markkinat olivat syntyneissä Suomeen 1920-luvun "gramofonikuumeen" sekä elokuvien suosion lisääntymisen myötä.

Vuonna 1930 Helsingissä avattu Stockmannin uusi komea tavaratalo oli urbaanin kulutuskulttuurin ja modernin maailman symboli. 1930-luvun alussa myös ensimmäiset myymäläautot tulivat liikenteeseen. Uudet kulutustavarat, kuten radio, puhelin, levysoitin ja auto, alkoivat juurtua ihmisten arkipäivään. Moderniin kulutuskulttuuriin olennaisena elementtinä kuuluva mainonta löi itsensä lopullisesti läpi 1920-luvulla. Ensimmäiset modernit mainostoimistot perustettiin vuosina 1923 - 1926 ja reklaamimessut järjestettiin Helsingissä vuonna 1928. Samana vuonna saatiin suomen kieleen *Suomen Kuvalehden* lukijakilpailun tuloksena keksitty *mainos*-sana.

Pula-ajasta kulutusyhteiskunnan läpimurtoon

Toinen maailmansota katkaisi modernisoitumiskehityksen. Jouduttiin siirtymään nopeasti tiukkaan elintarvikkeiden ja kulutustavaroiden säännöstelyyn. Elintarvikkeiden jakelusta vastasivat kansanhuoltoministeriö ja maatalousministeriö. Kotirintama kesti tiukan säännöstelyn, säästämisen ja runsaan vapaaehtoistyön ansiosta. Työtä ei säästetty, vaikka kaikesta tavarasta oli pulaa. Raaka-ainepula pakotti käyttämään teollisuudessa erilaisia korvikemateriaaleja. Kansalaisjärjestöjen ja erityisesti juuri naisten kotitalousjärjestöjen vapaaehtoistyöllä oli suuri merkitys tavarapulan lievittäjänä.

Elintarviketilanteen ollessa vaikeimmillaan jatkosodan aikana vuosina 1941 - 1944 peruna, lanttu ja porkkana olivat

peruselintarvikkeita. Myös pesuaineista jouduttiin tinkimään, ja vaatekankaat käytettiin rikki mentyään uusien raaka-aineiksi. Elintarvikepula oli erityisen polttava kaupungeissa, sillä maataloissa osa tuotannosta käytettiin itse. Esimerkiksi Helsingissä ja Tampereella jaettiin kunnallisista suurkeittiöistä keittoannoksia ravintopulasta kärsivien perheiden lapsille ja raskaana oleville naisille keväällä 1942.

Elintarvikkeiden ja kulutustavaroiden säännöstely purettiin vasta vähitellen rauhan tultua, joten kulutustavaroiden niukkuus jatkui oikeastaan koko 1940-luvun loppuun.

Säännöstelyjärjestelmästä vastannut kansanhuoltoministeriö lakkautettiin vuonna 1949. Säännöstelyn vihdoin purkauduttua kulutustavaramarkkinoille alkoi vähitellen tulla uutuuksia kuten pakasteet, uudet kotitalouskoneet sekä lisääntyvän vapaa-ajan myötä viihdekulttuurin tuotteet. Keskeiseksi kysymykseksi tuli uutuuksien saattaminen yleisön tietoon sekä esimerkiksi koneiden ja laitteiden käytön neuvonta. Paitsi sodan jälkeen nopeasti laajentuva mainonta niin myös Kotitalouskeskuksen sekä Työtehoseuran testaus- ja tutkimustyö ja kotitalousjärjestöjen neuvonta vastasivat tiedonjanoon.

Kulutusyhteiskunnan läpimurto

Vuonna 1950 suurin osa suomalaisista sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta ja lähes 70 prosenttia asui maaseudulla. Nelimiljoonainen Suomen kansa oli kuitenkin vähitellen siirtymässä pelloilta tehtaisiin ja maaseudulta kaupunkeihin. Länsi-Euroopan jälleenrakentaminen ja suotuista kehitys maailmantaloudessa loivat pohjan hyvinvoinnin nopealle kohenemiselle myös Suomessa. Vuoteen 1952 mennessä kulutus oli kaksinkertaistunut vuosisadan vaihteeseen verrattuna. 1950-luvulla Suomi alkoi muuttua toden teolla kulutusyhteiskunnaksi. *Kulutusyhteiskunnan läpimurto* tapahtui seuraavan parinkymmenen vuoden aikana. Vastaava kehitys oli muissa Pohjoismaissa kestänyt useampia vuosikymmeniä. Voidaan väittää, että yhä useampien ulottuville tulevat kulutustavarat lisäsivät osaltaan tasa-arvoa yhteiskunnassa olojen vakautuessa ja elintason alkaessa vähitellen nousta.

Kauppan myymäläverkostoa laajennettiin nopeasti 1950-luvulla. Vähittäiskaupan toimipaikkojen lisääminen jatkui aina 1960-luvun puoleenväliin, minkä jälkeen ne alkoivat vähentyä kaupanalan rakennemuutoksen ja suurempiin yksiköihin siirtymisen myötä. Oulussa avattiin itsepalvelumyymälä jo vuonna 1948, ja Osuusliike Elanto avasi ensimmäisen pikamyymälänsä Helsingin Sörmäisissä vuonna 1950. 1950-luvun alussa suomalaisten kotien varustelutaso oli vaatimatonta. Nykyään itsestäänselvyydeltä tuntuvat mukavuudet, kuten WC, vesijohto ja viemäri, alkoivat kuitenkin yleistyä. Koteihin hankittiin myös kotitalouskoneita ja -kalustoa. Ensimmäisinä yleistyivät jääkaapit ja pölynimurit. 1950-luvulla suomalainen teollinen muotoilu saavutti maailmanmainetta ja miellytti myös kotimaisia kuluttajia.

1950-luvun alussa suomalaiset söivät rasvaista ruokaa. Juuston, lihan, sokerin, hedelmien ja vihannesten kulutus alkoi lisääntyä vuosikymmenen puolivälin jälkeen. Leivän ja perunan kulutus puolestaan väheni. Yleisesti ottaen työläis-, toimihenkilö- ja maalaiskotien ruokavalio oli yllättävän samankaltaista. Tyypillisiä arkirokia olivat puuro, hemekeitto, läskisoosi, makkarakastike keitettujen perunoiden tai muusin kera ja jauhelihamakaronilaatikko. Koulu- ja työpaikkaruokailun yleistyminen alkoi muuttaa vähitellen ruokailutottumuksia terveellisempään suuntaan.

Ravinnon osuus suomalaisten kokonaiskulutusmenoista väheni vuodesta 1950 seuraavan 15 vuoden aikana lähes 40 prosentista 30:een, mikä kuvastaa elintason nousua. 1950-luvun kuluessa liikenteen, kulkuvälineiden sekä virkistys- ja huvimenojen osuudet kokonaiskulutuksessa suurensivat. Yleisön suosioista kilpailivat elokuvat, kevyt musiikki, radion kuuntelu ja tanssi-illamat. Vuosikymmenen lopulla aloitettiin myös säännölliset televisiolähetykset. Matkustaminen alkoi pikkuhiljaa yleistyä, vaikka ulkomaanmatkailu oli vielä 1950-luvun alussa vähäistä. Seuraavalla vuosikymmenellä suomalaiset pääsivät jo ulkomaanmatkailun makuun. Alkoholijuomien kulutus oli Suomessa vielä 1960-luvun alussakin vähäisintä Pohjoismaissa.

Hyvinvointi-Suomen rakentaminen

Hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen eteni maassamme vähitellen. Kansaneläkejärjestelmän uudistaminen oli 1950-luvun suuri hanke hyvinvoinnin luomisessa. Seuraavat tärkeät

uudistukset ajoittuivat 1960-luvun alkuun. Silloin myös suomalaisten vuosiloma pidennettiin neliviikkoiseksi. Vuonna 1965 säädettiin vapaat lauantait mahdollistava laki. Sen jälkeen lisääntyvä vapaa-aika näkyi selvästi kulutuksen lisääntymisenä. 1960-luvun lopulla kansantalouden kehitykseen pyrittiin saamaan vakautta keskitetyillä tulopoliittisilla ratkaisulla. Inflaatio tuli kuitenkin ongelmaksi seuraavalla vuosikymmenellä.

1960-luku oli suuren rakennemuutoksen vuosikymmen. Kulutuksen rakenne muuttui: yhä suurempi osa kulutusmenoista käytettiin liikenteeseen, asumiseen, virkistykseen ja muuhun kulutukseen. Vuosikymmenen puolivälissä jo 75 prosentilla suomalaisista oli televisio. 1960-luku oli myös autoistumisen vuosikymmen. Autojen tuonti vapautettiin Suomessa säännöstelystä vuonna 1962, ja vuosikymmenen lopulla maassamme oli jo yli 700 000 rekisteröityä henkilöautoa. Populaariviihteen kulutus oli edellisellä vuosikymmenellä lisääntynyt jo merkittävästi. Nuorisosta tuli selkeästi tärkeä kuluttajaryhmä. Vuoden 1966 aikana teollisuudessa työskentelevien määrä ohitti maatalouden parissa työskentelevien määrän.

Julkisella kulutuksella alkoi olla merkittävä rooli kansantaloudessa 1970-luvulla. Kun yksityinen kulutus oli vuosisadan alkupuoliskolla kaksinkertaistunut, se kaksinkertaistui jälleen 1950-luvun alusta vuoteen 1975 mennessä. Ravinnon ja vaatetuksen osuus kokonaiskulutuksessa pieneni edelleen. Ruokavaliio muuttui selvästi 1960-luvulta lähtien. Esimerkiksi kasvien ja hedelmien osuus kulutuksessa suureni. Samoin lihan, maidon ja piimän sekä juustojen kulutus lisääntyi selvästi. Perunan ja viljan sijasta suomalaiset alkoivat käyttää yhä enemmän makaronia, riisiä tai kasviksia ruoan lisukkeena. Kotitalouskoneet löivät itsensä läpi Suomessa 1960- ja 1970-luvuilla. Kun vielä vuonna 1964 suomalaiset kotitaloudet omistivat alle 580 000 jääkaappia, kuului jääkaappi lähes 90-prosenttisesti kotitalouden varustuksiin yhdeksän vuotta myöhemmin. 1970-luvulla yleistyivät myös esimerkiksi pakastimet ja kahvinkeitimet.

1960-luvun puolivälissä siirryttiin julkisen kuluttajapolitiikan aikaan. Suomeen perustettiin Kuluttajaneuvosto ja ensimmäinen varsinainen kuluttajajärjestö. Kansainvälistä kehitystä myötäillen kuluttaja-asiat tulivat entistä laajemmin yleisen kiinnostuksen kohteiksi. Televisiosta tuli tärkeä valistuskanava. Sen kotitalous- ja kuluttajaohjelmat tavoittivat suuria katsojajoukkoja. Kulutuksen yhteiskunnallinen ohjailu korostui erityisesti 1970-luvulla. Vuonna 1978 tulivat voimaan kuluttajansuojalait, laki kuluttaja-asiamiehestä, laki kuluttajavalituslautakunnasta sekä laki ja asetus kunnallisesta kuluttajaneuvonnasta.

Suomi runsauden yhteiskunnaksi

1980-luvulla Suomi vaurastui tasaista tahtia. Talouskasvu oli kohtuullisen ripeää, vienti veti hyvin ja työllisyys pysyi hyvänä. Suomessa siirryttiin *runsauden yhteiskuntaan*. Maa alkoi muistuttaa yhä enemmän muita Pohjoismaita myös hyvinvointiyhteiskuntana. Vuosikymmenen lopun julkisessa keskustelussa rahamarkkinoiden säätelyn purkamista seurannut talouden ylikuumentuminen leimattiin virheellisesti "kulutusjuhlaiksi". Todellisia ongelmia olivat kuitenkin taloudellisen toimintaympäristön nopea muutos ja vientikysynnän heikkous, talouspolitiikan virheet, vaihtotaseen alijäämä sekä velkadeflaatio.

1980-luvun runsauden yhteiskunnassa aineellinen vauraus lisääntyi. Stereolaitteet, mikroaaltouuni, videonauhuri ja vesisänky hankittiin yhä useampaan kotiin. Vuoteen 1990 mennessä yli 90 prosenttia kotitalouksista omisti television ja pölynimurin sekä yli 80 prosenttia puhelimen ja pyykinpesukoneen. Muita lähes joka kodin kestokulutustavaroita olivat jääkaappi tai jääkaappi-pakastin, auto sekä stereot. Vuosikymmenen loppupuolella kaupunkilainen ruoka- ja juomakulttuuri levisi median esittelemien gourmet-ohjelmien sekä viinisivujen kautta yhä laajemmalle. Ruoasta ja sen nauttimisesta tuli harrastuksia. Kiinnostavia trendejä ruoan kulutuksessa olivat lihan ja makkaroiden kulutuksen väheneminen vuosikymmenen lopulla. Myös rasvojen ja sokerin kulutus vähenivät. Energiantarpeen tyydyttämisestä siirryttiin mielihyvän etsimiseen.

1990-luvun alun talouslama katkaisi suotuisan kehityksen. Konkurssit ja työttömyys saavuttivat ennen näkemättömät mittasuhteet. Laman aikana suomalaiset vähensivät erityisesti

vaatteiden ja kestokulutustavaroiden hankkimista sekä matkailua. Jotkut joutuivat vähentämään jopa ruokamenojaan. Suomi selvisi kuitenkin lamasta ja voi aineellisesti suhteellisen hyvin. 1990-luvun loppupuolella kulutus on lisääntynyt ripeästi. Yhä useammalla on kotitietokone ja matkapuhelin. Laman vaikutukset näkyivät suomalaisessa yhteiskunnassa kuitenkin pitkään. Kehityksen polarisoituminen on tullut esiin, kun ero hyvin toimeentulevien ja toimeentulo-ongelmien parissa kamppailevien kansalaisten välillä alkoi nopeasti suureta ja alueelliset erot kärjistyivät. Työttömyyden vähentyminen on ollut tuskallisen hidasta, eivätkä leipäjonot ole vieläkään hävinneet. Henkinen pahoinvointi ja syrjäytyminen ovat herättäneet paljon keskustelua. Vaikka tulevaisuuden näkymät ovat nyt kohtuullisen hyvät, monet asiat riippuvat maamme ulkopuolella tapahtuvasta kehityksestä.

Kulutusyhteiskunta uusien haasteiden edessä

Selviytyminen, nopea rakennemuutos ja vaurastuminen ovat leimanneet Suomen kehitystä 1900-luvulla. On perusteltua väittää, että Suomen tarina on köyhyyden voittamisen ja hyvinvoinnin edellytysten rakentamisen menestystarina. Edessä on uusia haasteita, ja nähtäväksi jää, kykeneekö Suomi säilyttämään asemansa suhteellisen turvallisena ja hyvinvoivana maana. Paljon puhuttu globalisoituminen asettaa monenlaisia uusia kysymyksiä ratkaistavaksi. Suomen kehitys moderniksi kulutusyhteiskunnaksi ei ole tapahtunut ongelmitta.

Yhteiskunnan elinkeinorakenteen muuttuminen on aiheuttanut suuria muutoksia ihmisten elämään lyhyessä ajassa. Siirtyminen työn perässä asutustaajamiin tai ammatista toiseen ei ole käynyt kivuita. Ajoittainen työttömyys, laskukausiin liittyvät taloudelliset ongelmat sekä varmasti myös yksilön kokema vieraantuminen ja irrallisuuden tunne ovat askarruttaneet yhteiskuntatutkijoita sekä päätöksentekijöitä. Tänä ympäristöongelmien tiedostamisen aikana voidaan kuitenkin väittää, että pienellä maalla, jossa tuhoutumatonta luontoa on vielä runsaasti jäljellä ja hyvinvoinnin taso kuitenkin melkoisen korkea, voi olla paljonkin annettavaa etsittäessä tietä kestävään kehitykseen 2000-luvulla.

Kirjoittaja on kuluttajaekonomian professori Helsingin yliopistossa. Hänen väitöskirjansa "Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki" (Suomen historiallinen seura 1998) käsitteli kotitalousneuvonnan muuntumista vähitellen kuluttajapolitiikaksi. Hän valmistele parhaillaan teosta suomalaisen mainonnan historiasta. Oheinen artikkeli perustuu kirjoitukseen teoksessa "Hyvää elämää - 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta" (toim. Kaarina Hyvönen, Anneli Juntto, Pirjo Laaksonen ja Päivi Timonen. Kuluttajatutkimuskeskus, Tilastokeskus 2000). Kirja ilmestyy syksyllä.

